

Auhinnatöö
407599

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI
Õigusteaduskond
Riigi- ja haldusõiguse kateeder

RIIGIÕIGUSSUHE JA
ÜHISKONDLIK SUHE

Võistlustöö

ENSV Kõrgema ja Keskerihanduse ministri käskkirjaga nr 471
1. detsemberil 1972 a. on määratud käesoleva
töö auhinnale nooremale kurnute diplom

J. Maara TRU Teaduslik sekretär

P. Varul,

II k. üliõpilane

Juhendaja

prof. I. Sildmäe

TRU võistlustööde komisjoni otsusega 30. juuni

1972 a. on määratud käesolevale tööle

I auhind

J. Maara TRU Teaduslik sekretär

Tartu, 1972

S I S U K O R D.

	Lk.
SISSEJUHATUS	3
I Peatükk. ÜHISKONDLIKUD SUHTED.	
1. Ühiskondliku suhte filosoofiline käsitus	5
2. Ühiskonnas eksisteerivate suhete erinevad liigid	8
3. Üksikisiku osa ühiskondlikes suhetes	12
4. Ühiskondlike suhete klassifikatsioon	14
II Peatükk. ÜHISKONDLIKUST SUHTEST RIIGIÕIGUS-SUHTE KUJUNEMINE.	
1. Õigussuhte tekkimine	20
2. Riigiõigusliku reguleerimise objekt	25
3. Riigiõigusnorm	33
4. Riigiõigussuhte subjektid	42
5. Sotsialistlik riigiõigussuhe	45
Lõppsõna	51
Kasutatud kirjandus	53

SISSEJUHATUS

Nõukogude juriidilises kirjanduses on üldtunnustatud seisukoht, mille järgi õiguse üldiseks reguleerimise objektiks on ühiskondlikud suhted. Filosoofias käsitletakse ühiskondlikke suhteid kui inimestevahelisi sidemeid, mis tekivad inimeste tegevuse tagajärjel kõige erinevamate elusfaarides ning millede tekke aluseks on materiaalne tootmine (16; 117)

Teiselt poolt on leidnud toetust ka seisukoht, mille järgi nõukogude riigiõigus on aluseks kõigile teistele nõukogude õiguse harudele ning tema reguleerimise objekt määratleb teatud piirjooned, millede raames olevad ühiskondlikud suhted kuuluvad õigusega reguleeritavate suhete sfääri (3; 25).

Ühiskondlike suhete ja riigiõiguse vastastikuse seose analüüsiga on järelikult võimalik selgitada õiguse reguleerimise mehhanismi ja tekkivate õigussuhete sisu.

See aga omab õiguse teoorias ja praktikas suurt tähtsust.

Ühiskondlikule suhtele on küll antud filosoofiline määratlus, pole aga välja toodud tema täit olemust, pole selgelt liigitatud ja määratletud inimeste vaheliste suhete süsteemi, mis tekib inimühiskonnas üldse.

Kas igasugune suhtlemine kujutab endast ühiskondlikku suhet? Kuivõrd ja missugused suhted on reguleeritavad tah-

teliselt, st. õigusega? Kuidas tekib õigussuhe ning milline on tema osakaal inimeste suhtlemises?

Et selgitada välja mõju, mida omab riigiõigus inimeste, sotsiaalsete gruppide, klasside vahelistele suhetele, et jõuda selgusele, mis tähtsus on riigiõigusnormidel õigusnormide üldsüsteemis, peab kõigepealt vaatlema kõiki suhteid nende kogumis, jõudma ühiskondliku suhte konkreetse piiritlemiseni ning analüüsima riigiõigussuhte tekke dialektikat.

Alles pärast seda saame rääkida ühiskondlike suhete, õigussuhete ning riigiõigussuhete vastastikuse seotuse ning tingituse olemusest.

I PEATÜKK

ÜHISKONDLIKUD SUHTED.

1. Ühiskondliku suhte filosoofiline käsitus.

Sõltuvalt inimühiskonna keerukusest on ka suhted, mis tekivad ühiskonna eksisteerimise käigus, äärmiselt mitme-
palgelised ja keerukad. Seda enam oleks vaja kindlatel teaduslikel alustel põhinevat inimeste vaheliste suhete klassifikatsiooni. On antud küll üldised määratlused ning ka kaks-kolm kõige suuremat ühiskondlike suhete gruppi, ei ole aga jõutud konkreetse suhtlemiseni. Eriti suur tähtsus on sellel küsimusel, lähtudes juriidilisest aspektist. Kuidas saab efektiivselt reguleerida ühiskondlikke suhteid, omades neist vaid väga üldist laadi ettekujutust?

Ühiskondlikke suhteid määratletakse kui suhteid mitmesuguste inimkollektiivide, sotsiaalsete gruppide, klasside vahel ja sees (16; 117). Siit võib välja lugeda, et ühiskondlik suhe on igasugune suhe inimeste vahel kõige erinevamatel tasapindadel. Kollektiivi seesne peaks tähendama juba üksikisikute omavahelist suhtlemist. Samas on aga märgitud, et isiklike ja ühiskondlike suhteid ei tohi omavahel segamini ajada (16; 118). Õigesti on märgitud, et ühiskondlikud suhted ja indiviidide eneste suhtlemine on dialektikases sõltuvuses. Nagu märgib O.P. Tugarinov, igasugune üksik on seotud teist liiki üksikuga. Igal inimesel on tuhandeid erinevaid suhteid teiste inimeste ja inimgruppi-

dega: tootmisalaseid, klassilisi, poliitilisi, ideoloogilisi jms. Nendes suhetes seisnebki tema kui inimese elu (14; 14).

Ilmselt ainuõige ongi käsitleda ühiskondlikke ja isiklikke suhteid lähtudes üksikust ja üldisest. Kui aga filosoofias on üksiku ja üldise vahet selge, siis ühiskondlike suhete osas pole ikkagi jõutud selleni, et tõmmata konkreetset piiri, kust algab ühiskondlik ning kus lõpeb individuaalne suhtlemine.

Võib nõustuda sellega, et individuaalsed suhted on ühiskondlike suhete aluseks, on aga samal ajal viimaste poolt ära määratud. Marksism-leninism õpetab, et inimese olemus on ühiskondlike suhete kogusumma (17; 33).

"... üksik ei eksisteeri teisiti kui selles seoses, mis viib üldisele. Üldine eksisteerib vaid üksikus, üksiku kaudu. Igasugune üksik on üldine. Igasugune üldine on osa üksikust (17; 355)

On antud vaid ühiskondlike suhete jagunemine materiaalsedeks ning ideoloogilisteks suheteks. Esimestest peetakse tähtsaimateks tootmissuhteid (16; 118).

Sellest tulenevalt saab inimestevahelisi suhteid teatavalt küll piiritleda, küll aga ei ole võimalik jõuda sisulise lahenduseni.

Seega võib öelda, et filosoofias on ühiskondlikesse suhetesse puutuvaid mõisteid küll defineeritud, kuid viimased

omavad suurel määral vaid teoreetilist tähtsust. Kuna
ühiskondlike suhete käsitlemine õiguse objektina omab aga
eelkõige praktilist sisu, siis oleks vajalik palju sügavam
sellekohane filosoofiline analüüs.

2. Ühiskonnas eksisteerivate suhte erinevad liigid.

Inimene elab ühiskonnas. Konkreetsele isikule tähendab ühiskond üheaegselt nii kogu inimkonda kui ka kollektiivi, milles ta faktiliselt elab ja millega ta on vahetult seotud tootmis-, kultuuriliste vms. suhetega. Ühiskondliku elu progress seisneb ka selles, et need kaks ühiskonna mõistet lähenevad teineteisele.

"Kommunismi võidu puhul kogu maailmas inimese reaalseks ühiskonnaks saab terve inimkond" (14; 8).

Teadus uurib individuaalset gaid sedavõrd, kuivõrd selles väljendub üldine. Ent inimene ei ole mollusk ega ka *Kuuvike* ajaloo masinas. Ta on isiksus. Ta tahab teada oma kohta ja osa ühiskonnas ning soovib, et teadus tegeleks samuti tema endaga, üksikisikuga, mitte aga ainult ühiskonnaga tervikuna (14; 9).

Siit tulenebki probleem üksikisiku ja ühiskonna vahkorrast, jõuame jälle välja individuaalse suhtlemise ning ühiskondlike suheteni.

Tuleb lähtuda sellest, et ühiskondlik suhe on üldisem kategooria, seotud kõigepealt poliitikaga.

"Poliitika - see on eelkõige teatud suhted klasside (rahvaste) vahel antud riigi piires (sisepoliitika) ja suhted riikide vahel (välispoliitika)" (13; 357).

Nagu teada, poliitika põhiküsimuseks on riigivõimu kü-

simus: riik kaitseb ühiskonna kogu poliitilise organisatsiooniga teadlikult majanduslikult valitseva klassi huve. Klassiühiskond ei saa eksisteerida, ilma et ühiskondlikke suhteid tahteliselt ei mõjutataks (13; 361).

Ühiskondlikud suhted, nagu juba varem märgitud, saavad tekkida nii sotsiaalsete gruppide, klasside, kollektiivide vahel.

"Suhted suurte inimgruppide vahel on nähtavad kõigile, nad ei ole kuigi mitmetähenduslikud ja neid reguleerivad partei ning riik. Üksikinimeste suhted on aga lõpmatult mitmekesised, kohati tabamatud, sageli määravad neid varjatud motiivid (14; 116).

Seega võib täiesti õigustatult määratleda ühiskondlikku suhet kriteeriumide alusel, milledeks on ühelt poolt poliitiline (klassi-) iseloom, teiselt poolt see, et selle suhte poolteks on mingid sotsiaalsed grupid, kollektiivid jne. Suhted võivad tekkida muidugi nii erinevate kui ka ühesuguste poliitiliste huvidega inimühenduste vahel.

Reaalses elus astuvad suhtlemisse üksteisega muidugi konk-konkreetsed inimesed. Aga iga indiviid kuulub samal ajal mingisse kollektiivi, on mingite poliitiliste huvide esindajaks. Ta on oma individuaalses suhtlemises teatava ühiskondliku suhtlemise väljendajaks.

Peab aga vahet tegema isiku rangelt individuaalsete suhete ning suhete vahel, kus isik on ühiskondliku suhtle-

mise subjektiks. Teatud kollektiiv või klass suhtleb üksteisega oma esindajate kaudu. See on subjektide suhtes suhtlemine objektiivses mõttes.

Vastavalt marksistliku-leninistlikule õpetusele osa ja terviku küsimuses, on ühiskondlikus suhtes samaaegselt nii üksiksubjektid kui ka subjektide kogum (viimaste vaheline ühiskondlik suhe teostub esimeste kaudu).

Kuigi selle juurde tuleme veel allpool, võib märkida sellise käsitluse vastavust õiguslikule reguleerimisele. Realiseerub ju õigusnorm, mis on üldine riigi poolt sanktioneeritud eeskiri, just individuaalsete aktide kaudu. Olles mõeldud teatud üldisele subjektide ringile, viiakse ellu teda konkreetsete subjektide suhtes.

Tulema aga tagasi nn. vahetult isiklike kontaktide juurde. Oleme seisukohal, et kõiki isiklike kontakte ei saa vaadelda ühiskondlike suhetena. Niisugused suhted on rangelt subjektiivsed, tulenevad isikust enesest. Siin ei ole isik mingi grupi, mingite poliitiliste vaadete esindajaks. Need suhted on seotud isiku individuaalsete ning bioloogiliste iseärasuste ning omadustega. Nad on mõjutatavad ühiskondlikest suhetest, küll aga ei saa neid olema neid tunnuseid, mis on omased ühiskondlikule suhtele. (Vt. armastussuhe sotsialistlikus ühiskonnas tekib teistsugustes tingimustes ja olustikus, võrreldes ekspluataatorliku ühiskonnaga, puhtbioloogiline sisu aga ei muutu).

Järelikult inimestevahelised suhted inimühiskonnas

võib jagada ühiskondlikeks suheteks ning individuaalse-
teks seosteks. Esimesed jagunevad veel üldisteks suheteks
klasside, rahvaste jne. vahel ning nn. esindatud suheteks
üksikute subjektide vahel.

Individuaalsed seosed on küll mõlema ühiskondliku suh-
te liigiga tihedalt seotud, küll aga ei oma kõiki nende
iseloomulikke tunnuseid.

Ühiskondlikud suhted on määratud antud ühiskonna toot-
misviisiga (10; 118), nad on inimestevahelised suhted, mis
tekivad rahvaste, riikide, klasside sotsiaalsete gruppide
ja kollektiivide ning nende esindajate vahel, lähtudes vas-
tavate inimühenduste huvidest, poliitilistest vaadetest,
sotsiaalsest psühholoogiast ja ideoloogiast.

Kui ühiskondlikud suhted on dünaamilised, muutuvad vas-
tavalt ühiskondliku tootmisviisi muutumisele, siis ühis-
kondlike suhetena mittekäsitletavat suhted on oma sisult
staatiliselt, vormilt mõjutatavad ümbritsevatest ühiskond-
likest suhetest.

Ka ühiskondlike suhete osas on osad suhted dünaamilise-
mad, teised jälle staatilisemad. Esimesteks on näiteks
klasside vahelised suhted, tootmissuhted; teistena võib
vaadelda omandisuhteid.

Kui suhete areng ei puuduta omandi vormi muutust, on te-
gemist evolutsiooniga, kui aga muutub suhete baas, omandi
vorm, on suhete areng käsitletav revolutsioonina (16; 118).

3. Üksikisiku osast ühiskondlikes suhetes.

Tihti on tõusetunud küsimus üksikisiku tähtsusest ühiskonnas, ühiskondlikes suhetes. Kas ajaloo suurkujud, väljades üldiste seaduspärasuste raamidest, on suutnud olla ühiskondliku suhte pooleks, lähtudes vaid iseendast? Üldreeglina, nagu käsitlesime juba eelpool, saavad üksikisikud olla vaid teatud grupi, kollektiivi esindajaks teatud ühiskondlikus suhtes.

Osades marksismi-leninismi positsioonidel, tuleb märkida, et ühiskondlikud suhted määrab lõppeks ikkagi tootmisjõudude arenemisaste, see aga oleneb üksikute isikute individuaalsetest iseärasustest vahest ainult niivõrd, kuivõrd need isikud on suuremal või väiksemal määral suutelised tegema tehnilisi täiustusi, avastusi, leiutusi (15; 31). On selge, et millised ka oleksid teatava isiku iseärasused, ometi ei saa see isik kõrvaldada antud majanduslikke suhteid, kui need vastavad antud tootmisjõudude arenemisastmele.

"Mõjurikkad isikud võivad oma intellekti ja iseloomu iseärasuste tõttu muuta sündmuste individuaalset ilmet ja mõningaid nende osalisi tagajärgi, kuid nad ei saa muuta nende üldsuunda, mille määravad teistsugused jõud" (15; 34).

Võib nõustuda G. B. Plehhanoviga, kes märgib et ühiskondlikuks jõuks muutuv talent on ise ühiskondlike suhete vili (13; 439).

Miks aga osad inimesed just nii eredalt ajaloo pinnale

kerkivad? Kas ajaloo käik, tootmise areng, on nii fataalne, et see ei olene üldse inimesest?

Nende probleemide lahendamisel võib jällegi tsiteerida Plehhanovit, kes on kirjutanud:

"Ühiskondlikes suhetes on oma loogika: niikaua kui inimesed on teatavais vastastikustes suhetes, on nende tundmused, mõtted ja teod tingimata just niisugused, aga mitte teistsugused. Asjata oleks ka ühiskonnategelastel selle loogika vastu võitlema hakata: sündmuste loomulik käik ajaks kõik pingutused tühja. Kui ma aga tean, kuhu poole on muutumas ühiskondlikud suhted teatavate muudatuste tõttu tootmise ühiskondlik-majanduslikus protsessis, siis ma tean ka, millises suunas muutub sotsiaalne psüühika, järelikult on mul võimalus sellele mõju avaldada. Avaldada mõju sotsiaalele psüühikale tähendab avaldada mõju ajaloo sündmustele. Järelikult saan ma teatavas mõttes siiski ajalugu teha ja mul ei ole vajadust oodata, kuni see "saab tehtud"" (15;43).

Seega ühiskond ise produtseerib endale suurmehi - nende geenius on seda suurem, mida enam nad suudavad näha ühiskonnale vajalike vajaduste rahuldamise teid, mida enam nad suudavad kaasa aidata ühiskondlikule progressile.

Järelikult võib lõplikult konstateerida, et ühiskondlikud suhted tulenevad vaid ühiskonnast endast, mitte kusagilt väljastpoolt ega ka sõltuvalt kellegi subjektiivsest tahtest.

4. Ühiskondlike suhete klassifikatsioon.

Ühiskondlikud suhted, nagu juba märgitud, on oma kogumis äärmiselt mitmekesised. Arvuse võttes klassifikatsioonise aluste paljusust, on võimalik anda ka väga palju ühiskondlike suhete liigitusi.

Allpool käsitleme klassifikatsiooni, kus on lähtutud suhte pooltest, subjektidest. Vaatleme üldiste subjektidena rahvast (selle all mõtleme antud analüüsis erinevates riikides elavaid rahvusi), klassi, sotsiaalset gruppi ning kollektiivi. Käsitleme suhteid, mis tekivad vastavate ühikute või nende esindajate vahel.

Lähtume sellest, et rahvus koosneb mitmest klassist, klassid omakorda paljudest sotsiaalsetest gruppidest, sotsiaalsed grupid väga paljudest erinevatest kollektiividest. Skemaatiliselt näeks see välja järgmiselt:

Rahvus

Klass

Klass

sots.gr. sots.gr. sots.gr.

sots.gr. sots.gr. sots.gr.

k. k.k.k. k.k.k. k.k.k.

k.k.k. k.k.k. k.k.k.

Arvulised näitajad on võetud muidugi suvaliselt. Liigituse aluseks tuleb võtta suhted, mis tekivad nii ühe ühiku (subjekti) sees kui ka väljas. Suhted jagunevad:

1. Subjekti sees suhted

2. Subjektivälised suhted.

a) ühe rahvuse piires

b) rahvuste vahel.

Subjektisisesed suhted on absoluutse iseloomuga.

Subjektisisesene suhe - see on ühekordselt vaadeldav suhe kahe sama astme ühiku vahel (nt. kaks kollektiivi), mis kuuluvad ühe ja sama kõrgema astme alla. Sellega subjektisese suhte määratlus piirdubki. Erandiks on suhted mis tekivad rahvuste vahel. Kui võtta rahvus kõrgeimaks ühikuks, siis peaksid need suhted muutuma hoopis subjektiväliste rahvuste vaheliste suhete hulka. Kui aga vaadelda rahvusi kui subjekte inimkonnas üldse, siis on nendevahelised suhted subjektisisesed.

Subjektisisesene suhe ei ole aluseks mingite teiste suhete liikide tekkimisele. See suhe lõppastmes piirdub selle kõrgema astmega, mille alla ühiselt mõlemad suhte pooled kuuluvad.

Teistsugune on olukord subjektiväliste suhete korral. Need suhted on oma iseloomult relatiivsed. Üks ja seesama suhe, olles üldiseloomult subjektiväline, võib erinevate astmete suhtes olla nii subjektiväline kui ka subjektisisesene. Suhet ennast nimetame subjektiväliseks seetõttu, et oma algsete poolte suhtes on ta subjektiväline. Subjektivälised suhted erinevalt subjektisisesestest on palju dünaamilisemad.

Subjektiväline suhe - see on suhe kahe võrdsel astmel

asuva ühiku vahel, mis kuuluvad küll võrdsete, kuid erinevaste kõrgemate astmete alla. Subjektiväline suhe on ühekordne suhe, st. teda võib sellisena vaadelda vaid ühel tasapinnal. On ju selge, et erinevate astmete alla kuuluvate madalamate astmete vaheline suhe tekitab suhte ka nende kõrgemate astmete endi vahel; selle suhte iseloom aga oleneb juba ainult nendest kõrgematest astmetest endast, nende omakordsest kuuluvusest.

Subjektiväline suhe, mis tekib madalamate astmete korral võib tekitada seega kõrgemate astmete vahel kas samuti subjektivälist, või siis subjektisisest suhte.

Tekkinud uus subjektiväline suhe on aluseks omakorda uuele suhtele veel kõrgemal tasemel, kuni suhe muutub subjektisiseks (mingil astmel ta peab seda tegema). Järelikult subjektiväline suhe tekitab uusi suhteid seni, kuni need suhted lõppastmes muutuvad subjektisisesteks. Viimased, nagu juba märkisime, on absoluutsed ja lõplikud.

Teise subjektiväliste suhete alaliigina märkisime küll rahvaste vahelisi subjektivälistes suhteid, tegelikult on nad vaadeldavad isegi rohkem iseseisvate, teatavas mõttes erandlike suhetena. Võivad ju rahvaste vahel tekkida suhted igasugustes mastapides - kollektiivide, gruppide jne. vahelistena. Sisuliselt võivad tekkinud suhted olla nii subjektivälistes kui ka - sisesed, samade tunnuste, sisu ja dünaamikaga nagu juba ülalpool vaatlesime. Üldiseloomult tuleb nad tunnustada subjektivälisteks oma vormi, oma üldi-

se erineva kuuluvuse tõttu. Subjektidena me vaatlesime dialektiliselt kollektiivi, sotsiaalset gruppi, klassi, rahvust. Iga järgmine subjekt koosnes eelmistest subjektidest. Rahvuse sees on teatav subjektiühendus (üldsubjekti - rahvuse - suhtes).

Erinevate rahvuste korral seda ei ole. Sellepärast tulebki suhted, mis on sisuliselt nii subjektiiv^älised kui subjektisisesed, viia ühtse nimetaja alla - rahvuste vahelised subjektiiv^älised suhted.

Illustratsiooniks veel mõned näited toodud liigiliste suhete kohta.

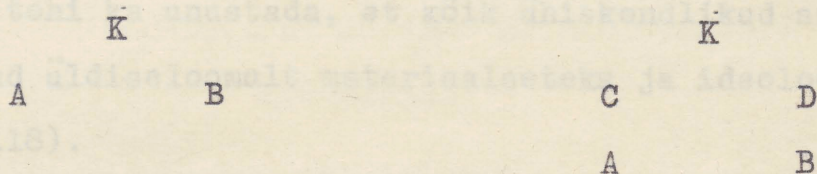
Subjektisisesuse korral: suhted kahe tehase kollektiivide vahel, riigiorganite vahel, suhted kodanluse ja proletariaadi vahel, kahe tsunfti vahel. Skeem on lihtne ja lõplik

A

A

Subjektiiv^älisuse korral: suhted ohvitseri ja kaupmehe vahel kapitalistlikus ühiskonnas. See suhe on algselt suhe sotsiaalsete gruppide esindajate vahel, kui antud pooled mõlemad kuuluvad kodanluse klassi, muutub algne subjektiiv^äline suhe subjektisiseseks. Näiteks suhe töölise ja kaupmehe vahel. Algselt on see suhe subjektiiv^äliseks suhteks erinevate sotsiaalsete gruppide esindajate vahel, selle baasil tekib subjektiiv^äline suhe erinevate klasside esindajate vahelisel tasapinnal, subjektisiseseks muutub suhe alles rahvuse mastaabis.

Skemaatiliselt oleksid toodud näited järgmised:

Probleem võib tõusetuda veel sellest aspektist, et on vaadeldud kõiki suhteid vahendatult, astmeliselt. Võib aga tekkida kohe suhe näiteks kollektiivi ja rahva (riigi) vahel. Sel juhul on kõik loogilised suhted subjektiivälised.

Küsimus võib tõusetuda veel ka üksikisikute suhtes. Nagu juba eespool märgitud, üksikisikud saavad astuda ühiskondlikesse suhetesse, lähtudes mingist kollektiivist. Ainult isikust enesest tulenevad suhted ei ole ühiskondlikud suhted.

Siin kollektiivi mõistet tuleb mõista suhteliselt abstraktselt - inimene kuulub sellisesse kollektiivi, milliseks vajalikud olulised tunnused tal esinevad. Peale konkreetsete kollektiivide (töökollektiiv, loominguline kollektiiv) on palju selliseid kuhu inimene kuulub oma omaduste järgi abstraktselt. Inimene võib kuuluda väga paljudesse tinglikesse kollektiividesse. Neid kollektiive on isiku jaoks niisama palju, kui paljudesse ühiskondlikesse suhetesse ta astub.

Peab silmas pidama, et ka õiguslik reguleerimine on suunatud üldisele, õigusnorm on üldine käitumisreegel, mis on määratud just nende tinglike kollektiivide jaoks ning mis

II PEATÜKK

ÜHISKONDLIKUST SUHTEST RIIGIÕIGUSSUHTE

KUJUNEMINE

1. Õigussuhte tekkimine.

Toetudes eelnevale ühiskondliku suhte käsitlesele, võib nõustuda B. O. Šeindlini seisukohaga, et ühiskondlikud suhted ei saa olla ise käitumise liigiks, vaid nad on vormiks, mille raames toimub inimeste faktiline käitumine (4; 107).

Riigi poolt kehtestatud õiguse põhieesmärgiks on inimeste käitumise tahteline reguleerimine. Seega saab õigus riikliku tahte väljendusena realiseeruda just ühiskondlike suhete kaudu. Mis aga on õiguse reguleerimise objektiks?

O. Knapp'i ja I. Rebase seisukohtade järgi tuleb selleks pidada just inimeste käitumist kui kõige konkreetsemat ja ainukest objekti (19; 115 ja 20; 103).

Selline küsimusele lähenemine pole ilmselt päris õige. Sel juhul me vaatleme enne käitumist, jättes kõrvale ühiskondlikud suhted. Käitumine toimub aga ainult ühiskondlike suhete baasil, viimane on laiem mõiste. Inimeste käitumine tuleneb ühiskondlikust korrast, ühiskondlikest suhetest. Vaadeldes õiguse reguleerimise objektina vaid käitumist, taandame me õiguse üldreguleeriva rolli õiguse konkreetsele kohaldamisele.

Õiguslik reguleerimine ei seisne ju ainult õiguse kohaldamises. Kui õigus ei looks mingit staatust, nn. õiguslikku

seisundit, mille baasil saavad areneda vastavad suhted, ei oleks ka õiguse kohaldamine võimalik.

Samas ei tohi unustada õigusnormide mõju teistele sotsiaalsetele normidele, viimaste reguleerimise objektiks saab pidada jälle ikkagi ühiskondlikke suhteid.

Seega tuleb nõustuda enamiku nõukogude autorite arvamisega, et õiguse reguleerimise objektiks on siiski ühiskondlikud suhted (4; 109, 3; 13 jt.)

"Õigussuhe on tahteline ühiskondlik suhe, mis väljendab reguleeriva normi kaudu faktilist suhet, milles poolte suhe kindlustatakse ja realiseeritakse kohustuste vormis." (4; 113).

Järelikult õigussuhe on ühelt poolt õiguse realiseerimise vorm, samal ajal ka üks ühiskondlike suhete vorme (1; 116).

Tähelepanu tuleb pöörata väljendile "üks ühiskondlike suhete vorme". Seega kõik õigussuhted on samaaegselt ühiskondlikud suhted, kõik ühiskondlikud suhted aga ei ole õigussuhted.

Õigussuhteks võib nimetada õigusega reguleeritud ühiskondlikku suhet (2; 78).

Õigussuhte ja ühiskondliku suhte vahele ei saa tõmmata kindlat piirjoont, küll aga ei tohi nimetatud suhted samastada. Õigusega reguleeritakse eelkõige neid ühiskondlike suhteid, millede reguleerimine on objektiivselt võimalik. Ühiskondlike suhete kogumit reguleerib sotsiaalsete normide kogum. Nagu väidab P. E. Nedbailo, antud ühiskonna sotsiaal-

sed normid väljendavad alati selle ühiskonna olemust (21;8). See osa ühiskondlikest suhetest, mida reguleeritakse sotsiaalsete normide ühe liigi - õigusnormide poolt, muutubki õigussuheteks. Õigustatult märgib O. S. Joffe, et õigussuhete materiaalne sisu seisneb selles ühiskondlikus suhtes, mida ta kinnistab. On selge, et õigussuhe ei saa tekkida väljaspool ühiskondlikku suhet. Tüüpiline on kodanlike maade teoreetikute seisukoht, kes väidavad, et õigussuhted on eraldiasuvad, rõhutades sellega õiguse ebamaisust, ülimalikkust (23; 128).

Vaidlusi on tekitanud nõukogude juriidilises kirjanduses õigussuhte sisu küsimus.

Lähtudes vaid tsiviilõigusest, peab O. S. Joffe õigussuhte sisuks ainult poolte subjektiivseid õigusi ja juriidilisi kohustusi (22; 37).

Selle seisukoha ainuõigeks tunnistamine eeldaks õiguse mõju eitamist väljaspool õigussuhteid, eeldaks õigusliku staatuse eitamist. Niisugune käsitus eeldaks samaaegselt tunnistada siiski õigeks ka eelpool käsitletud väide inimeste käitumisest kui ainsast õiguse reguleerimise objektist.

Tuleb siiski ühineda L. S. Javitsi seisukohtadega õigussuhte sisu kohta, kes väidab, et õigus leiab oma väljenduse mitte ainult subjektiivsetes õigustes ja juriidilistes kohustustes, vaid ka õiguslikus staatuses (1; 108). Sama autori kinnituse kohaselt õiguslik reguleerimine algab momendist, mil teatav seadus või õigusakt vastu võeti (3; 18).

Vastuvõetud õigusnorm aga eeldab ka õigussuhet, selle tek-
kimise momenti ei saa taandada konkreetsele õigusnormi ko-
haldamise momendile. Õigussuhte sisu üldiseks mõistmiseks
on vaja vaadelda õigussuhte sisuna temast osavõtjate käitu-
mist oma õigusliku staatuse raames vastavalt ühiskondliku
suhte liigi olemusele. Peab muidugi ära märkima, et poolte
õigused ja kohustused on õigussuhte sisu tähtsaim element,
kuid samas mitte identne õigussuhte sisu mõiste enesega.

Peab eristama, nagu märgib L. S. Javitš, õigussuhteid,
mis tekivad ühiskondlike suhete reguleerimise teel õigus-
normidega ning ühiskondlikke suhteid, mis tekivad ise õi-
gusliku reguleerimise tagajärjel (3; 23). Viimased tekivad
seega kohe õigussuhetena.

Ühiskondlikud suhted teatavalt jagunesid oma põhiolemu-
selt materiaalseteks ja ideoloogilisteks. Ideoloogilisi
suhteid, mis on pealisehituslikeks suheteks, mõjutab ja re-
guleerib õigus aktiivselt. Kuidas ta mõjub aga baasis asu-
vatele majanduslikele suhetele?

Inimesed asuvad vabatahtlikult tootmissuhetesse, neisse
mis on objektiivselt olemas, kuid nad ei pea teadma nende
suhete objektiivsust. Ja kuigi teatud tootmisviis on ole-
mas objektiivselt, võtavad inimesed tootmisprotsessist osa
teadlikult. Järelikult on võimalik ka neid tootmissuhteid
õiguslikult, s.o. teadlikult reguleerida.

Võrreldes poliitiliste suhetega, märgib L. S. Javitš,

tuleb majanduslike suhete korral rangemalt arvestada olemasolevate majandusseadustega. Kui pealisehituses võib õigus luua ka uusi suhteid, siis majandussuhteid on võimalik ainult reguleerida (3; 13).

Veel märgib sama autor, et üldiselt määravad küll tootmisuhted kogu õigussuhete süsteemi, otseselt aga ei ole kõik õigussuhted seotud tootmisega. Kõige rohkem on seotud müügi omandiõigust reguleerivad suhted (2; 28).

"Praegusel ajal on vaja moderniseerida eriti neid norme, mis reguleerivad konkreetset majanduslikku juhtimist enast", väidab L. S. Javitš (1; 13).

Õigussuhe tekib seega kahepoolse seose tagajärjel: ühelt poolt õigusnorm, teiselt poolt ühiskondlik suhe, mida selle õigusnormiga reguleeritakse. Vastavalt sellele missuguseid ühiskondlikke suhteid kuidas reguleeritakse, jaguneb nõukogude õigus õigusharudesse ning - instituutidesse.

Et saada ülevaadet riigiõigussuhetest, peab eelnevalt vaatlema ühiskondlike suhete seda osa, mis kuulub riigiõigusliku reguleerimise esemesse ning õigusnorme, milledega neid ühiskondlikke suhteid reguleeritakse.

2. Riigiõigusliku reguleerimise objekt.

Eelnevalt jõudsime järeldusele, et õiguse reguleerimise esemeks ehk objektiks on ühiskondlikud suhted. Kuna nõukogude riigiõigus on ühtse nõukogude õiguse üks haru, siis on see määratlus kehtiv ka riigiõiguse suhtes - st. ka riigiõiguse reguleerimise objektiks on ühiskondlikud suhted.

Ometi ei saa riigiõigust vaadelda päris samadel alustel, nagu kõiki teisi õigusharusid. Riigiõigusele on omased teatud iseärasused, millised tulenevad suuresti just tema reguleerimise objektist.

Et riik saaks eksisteerida, peab olema ühiskond ning riigi poolt õigus. Ühiskond määrab ära riigi, riik on ühiskonnaga dialektilises seoses. Ühiskonnas eksisteeriva riigi ning selle poolt kehtestatud õiguse määravad ära ühiskondlik-majanduslik alus, tootmisvahendite omandivorm, poliitiline organisatsioon, ühiskonna klassiline jaotavus, valitseva klassi diktatuuri tugevus jne.

Nagu märgib S. S. Kravtšuk, riigi ülesehitus hõlmab enda alla ühiskondliku ja riikliku korra, kodanike õigusliku seisundi ja riigiorganite süsteemi riigis (8; 4).

Selle alusel võib öelda, et riigiõigus reguleerib niisuguseid ühiskondlikke suhteid, millised määravad riikliku ülesehituse alused.

Selline määratlus on aga liiga üldsõnaline, ei ava riigiõiguse mõiste konkreetset sisu ega spetsiifikat. Seepärast

püüame läheneda küsimusele diferentseeritumalt.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tekkis uus ühiskond, tekkisid uued ühiskondlikud suhted, ühiskondlikud suhted, mis olid uued oma kvaliteedilt, mis haarasid enda alla nii eelpool vaadeldud staatilised kui ka dünaamilised ühiskondlikud suhted. Kõiki tekkinud suhteid pidi kinnitama ja kindlustama seadus. Et aga reguleerida ühiskondlikke suhteid vastavate õigusharude kaupa, pidi kinnistatama ka kõige üldisemad printsiibid, mis määrasid ära kõigi ülejäänud suhete olemuse. Sellisteks peamisteks suheteks nõukogude õigusteadlase V. S. Osnovini arvates olid järgmised:

1) sotsialistlikud omandisuhted maale, maavaradele, vabrikutele, valuutafondidele;

2) suhted, mis olid seotud võimu üleminekuga nõukogude kätte ja uue Nõukogude riigi loomisega;

3) suhted rahvuste vahel;

4) suhted, mis tekkisid tsentraliseerimise küsimuse lahendamisele, riigiaparaadi loomisel;

5) suhted, mis olid seotud kodanike õigusliku aluse kindlaksmääramisega;

6) suhted, mis tekkisid riigiorganite loomise ja nende pädevuse kindlaksmääramisega (6; 6-8).

Pidi loodama nõukogude riigiõigus, mis pidi omakorda ära määrama ja kindlustama kõik need suhted.

Nende suhete, mis olid esmasteks nõukogude riigiõiguse

reguleerimise objektideks, peamisteks iseärasusteks võib lugeda:

a) nad olid aluseks kõigile teistele (või määravale osale) ühiskondlikele suhetele;

b) subjektide spetsiifiline ring (oli hästi lai ja suur).

Nõukogude riigiõigus määras ära praktiliselt kogu nõukogude õigussüsteemi olemuse, olles samal ajal üheks tema haruks.

Lähtudes kõige üldisemast aspektist, jagab S. S. Kravtšuk riigiõiguse reguleerimise eseme kahte suurde gruppi:

I grupp - ühiskondlikud suhted, mis moodustavad rahva võimutäiuse;

II grupp - ühiskondlikud suhted, mis tekivad rahvavõimu teostamise käigus.

Erinevate nõukogude autorite seisukohad lähevad aga selles küsimuses lahku.

Nii peavad V. A. Vlassov, A. I. Lepjoškin jt. riigiõigust sõna otseses mõttes konstitutsiooniliseks õiguseks. Nad näevad riigiõiguse reguleerimise objekti all neid ühiskondlikke suhteid, mis tulenevad konkreetsetest konstitutsioonilistest normidest ja instituutidest. See käsitlus ei ole sisuliselt küll vale, on aga ilmselt liiga kitsapiiriline. Sellest seisukohast lähtudes riigiõigus on staatiline ning esineb ainult ühes vormis - konstitutsioonina.

V. F. Kotok loeb riigiõiguse objektiks ühiskondlikke suhteid, mis peegeldavad ja reguleerivad tähtsaid sotsiaal-

poliitilisi, rahvaste vahelisi ja rahvusvahelisi, samuti rahvuslikke küsimusi (14; 51).

See määratlus toob küll esile nii mõnedki olulised tunnused, kuid nende põhjal ei ole võimalik veel selgepiiriliselt eristada nõukogude riigiõiguse objekti terviklikku tähendust.

Oma 1961.a. õpikus on A. I. Lepjoškin siiski alla kriiputanud seda, et riigiõiguse objektiks olevad ühiskondlikud suhted kinnistavad nõukogude riigi poliitilise organisatsiooni aluseid ja riigiorganite tegevust (25; 40-41). See seisukoht on põhimõtteliselt samane S. S. Kravtšuki poolt toodud määratlusega.

Kõige täiuslikum on võib-olla N. S. Osnovini poolt toodud definitsioon, milles ta märgib, et riigiõigus peab ühelt poolt kindlustama põhiküsimusi nõukogude ühiskondlikust ja riiklikust korrast, teiselt poolt aga reguleerima ühiskondlike suhteid, mis on seotud riigiorganite moodustamise ja funktsioneerimisega (6; 6).

Peab nõustuma sellega, et põhiliseks riigiõiguslikuks allikaks on konstitutsioon. Sellest tuleneb, et riigiõiguse rolli ei saa vaadelda kui üksnes otsesest ühiskondlike suhete reguleerimise funktsiooni. Ta kehtestab üldises vormis sotsialistliku riigi ja õiguse põhijooned; rahvaste suveräänsus, ühiskondlik ja riiklik omand, riigivõimu ja -valitsuse ühtsus, töötajate osavõtt riigivalitsemisest, demokraatlik tsentralism jne.

Järelikult on riigiõiguse objektiks nii üldised põhisuunad kui ka konkreetsed ühiskondlikud suhted. Kokkuvõtva ülevaate saame, lähtudes V. S. Osnovini sellekohasest määratlusest:

1. Sotsialistliku ühiskonna ja riigi iseloomulikud jooned, mis on formuleeritud konstitutsiooniliste printsiipidena ja väljendavad kõigi sotsialistlike ühiskondlike suhete põhiolemust. Riigiõiguslikud normid üksnes kindlustavad neid printsiipe. Ühiskondlikke suhteid, mis on seotud nende printsiipide regliseerimisega, reguleeritakse teiste õigusharude normidega;

2. ühiskondlikud suhted, mis tekivad riigiorganite funktsioonide teostamisel riigivõimu realiseerimise käigus;

3. ühiskondlikud suhted, mis on seotud vahetu rahvavõimu teostamise vormidega: valimised, rahvasaadikute töö kontroll, referendumid, rahvasaadikute ärakutsumine jne. (6; 8-10).

Ühiskondlike suhete korral, mis on riigiõiguse objektiks, võib täheldada rida iseärasusi:

1. Riigiõiguse objekti kaheksugune iseloom:

a) sotsialistliku ühiskonna iseloomulikud jooned fikseerituna konstitutsioonilistes printsiipides, väljendavad tähtsaid ühiskondlikke suhteid, mis on teiste õigusharude aluseks;

b) harilikud suhted, kus on kaks või mitu subjekti ja mida reguleeritakse riigiõiguslike normidega.

2. Eriline subjektide ring.

Antud objekti analüüsi põhjal võib tuua, lähtudes objektist endast, ka riigiõiguse kui õigusharu täieliku definitsiooni. Vaatleme seda S. S. Kravtšuki määratluses: "Nõukogude riigiõigus on nõukogude õiguse juhtiv haru, mis kujutab endast õigusnormide kogumit, mis omakorda kindlustavad NSVL ühiskondlikku korraldust, nõukogude kodanike õiguslikke aluseid, NSVL riiklikku korda, riigiorganite süsteemi ja reguleerivad ühiskondlikke suhteid, mis on aluseks rahva võimutäiusele ning mis tekivad rahva võimutäiuse teostumise käigus." (8; 16).

Lähtudes eelpool toodud ühiskondlike suhete määratlusest, võib öelda, et riigiõigus kindlustab ja reguleerib just niisuguseid ühiskondlikke suhteid mis tekivad selliste subjektide vahel nagu kollektiiv, sotsiaalne grupp jne. Riigiõiguse korral tuleb ilmekalt esile ühiskondlike suhete võrdlemisi suur üldisus. Kuna, nagu väitis B. V. Šeindlin, ühiskondlikud suhted on vormiks, mille piires toimub inimeste käitumine, võite inimeste paljusid igapäevaseid suhteid küll lugeda ühiskondlike suhete teatud liigiks, mitte aga ühiskondlikuks suhteks endaks. Inimeste käitumise lähteid tuleb otsida ühiskondlikest suhetest. Ühtegi eraldi suhet ei saa nimetada terviklikuks ühiskondlikuks suhteks, ta on vaid ühiskondliku suhte sees ja viimasest tulenev suhe. Seepärast võime küll paljusid konkreetseid suhteid nimetada õigustatult ühiskondlikeks suheteks, tegelikult on need aga mingi tervikliku ühiskondliku suhte

liigid. Järelikult võib nüüd täiendada teatavalt ühiskondlike suhete liigitust, jaotades need primaarseteks ja sekundaarseteks. Primaarsed on kõik need ühiskondlikud suhted, mis määravad ära riigi ja ühiskonna olemuse. Kuna aga niisuguseid ühiskondlikke suhteid reguleeritakse riigiõigusega, võib vaadelda primaarsete suhetena ka olulisemaid ühiskondlikke suhteid ühiskonnas, mis on reguleeritud riigiõigusega, st. see grupp riigiõiguslike suhteid mis on suunatud riigi ja ühiskonna aluste reguleerimisele. Päriselt ei saa nn. primaarseid ühiskondlike suhteid riigiõiguslike suhetega samastada, reguleerib ja teine grupp riigiõigusnorme konkreetseid suhteid, mis ei ole enam primaarsed.

Sekundaarsed suhted on kõik ülejäänud ühiskondlikud suhted. Neid reguleerivad nõukogude õigusnormid, mis kuuluvad erinevatesse õigusharudesse. Peale selle reguleerivad sekundaarseid ühiskondlikke suhteid ka teised sotsiaalsed normid.

Peab silmas pidama, et riigiõiguslike suhteid võib riigiõiguse printsiipide alusel reguleerida ka teiste harukondlike normidega. Konkreetsetel juhtudel muutub tekiv õigussuhe vastava õigusharu suhtes. Oma põhiolemuselt, kuna ta üldalustelt on siiski määratud riigiõigusega, jääb ta ikkagi primaarseks.

Ka peab silmas pidama, et oma põhiolemuselt need suhted tekivad ka kas vastavalt subjektisiseselt või - väliselt.

Lähtudes rahvusest kui riigi (sotsialistliku riigi korral) alusest, tuleb kõiki neid suhteid rahvuse suhtes pidada subjektisesteks.

Samuti tuleb silmas pidada, et need suhted ei tulene mitte kollektiivist ega sotsiaalsest grupist, vaid klassist, kuna riik on klassi organisatsioon. Sotsialismi korral, sedavõrd kuidas riik kasvab üle üldrahvalikuks, tulenevad need kogu rahva tahtest - riik ja ühiskond lähenevad teineteisele. Kogu ühiskondlike suhete põhialuseks jääb aga siiski materiaalne tootmine.

3. Riigiõigusnorm.

Et lähemalt analüüsida riigiõigussuhte olemust, peab selle suhte materiaalse aluse kõrval vaatlema eelnevalt ka teist nimetatud suhte tekkimist tähtsat komponenti, see on õigusnorme, mis reguleerivad suhteid, mis omakorda on riigiõiguse objektiks. Niisuguseid õigusnorme nimetakse riigiõigusnormideks.

Õigusnormi üldise määratluse suhtes võib nõustuda P.E. Nedbailo poolt antud definitsiooniga, mille kohaselt "Sotsialistliku ühiselu reeglitest on kindlalt määratletud reegel, mis väljendub objektiivsete sotsialistlike seadustena, tingitutena rahva tahtest ja kindlustatud riikliku sunniga, kehtestatud oluliste ja põhiliste ühiskondlike suhete reguleerimise eesmärgil ning mis määrab kindlaks suhetest osavõtjate õigused ja kohustused." (21; 28). Mõnevõrra selgema määratluse annavad O.S. Joffe ja M.D. Šargorodski: "Õigusnorm on riigi poolt kehtestatud või sanktsioneeritud ning tema poolt kaitstav norm inimeste kui tema poolt reguleeritavatest korduvatest ühiskondlikest suhetest osavõtjate käitumiseks." (26; 132).

Nende definitsioonidega võib igati nõustuda. Õigusnormi puutuvaid probleeme käsitleme edaspidi vaid niivõrd, kui võrd nad on seotud riigiõigusnormiga.

Riigiõigusnorm on õigusnormi üks liik. Sisult ja oluliselt tunnustelt vastab ta õigusnormi sisule ja olulistele

tunnustele (see oli põhiliselt toodud antud määratlustes).

V. S. Osnovin toob ära riigiõigusnormide erinevuse tavalistest õigusnormidest järgnevas:

1. riigiõigusnormid reguleerivad ühiskondlikke suhteid üldiste printsiipide kinnistamise teel, nad kinnistavad printsiibid, mis väljendavad nõukogude sotsialistliku ühiskonna olemust ja tema poliitilist organisatsiooni, samuti reguleerivad ühiskondlikke suhteid mis teenivad Nõukogude riigiorganite ja nendega tihedalt seotud rahvavõimu vormide funktsioneerimisel ja tegutsemisel;

2. paljud käitumisreeglid, mis luuakse riigiõiguslike normidega, on formaalseeritud kõige üldisemas vormis ja neid konkretiseeritakse teiste õigusharude normidega;

3. ei ole õige, et kõik riigiõiguslikud normid koosneksid kindlalt kas kahest või kolmest elemendist (6; 10-11).

Oma 1963. a. raamatus riigiõiguslikest normidest kinnitab V. S. Osnovin samuti resoluutselt, et nõukogude riigiõiguslike normide analüüs on näidanud, et kaugeltki kõik ei oma 3-elementilist struktuuri (7; 36).

Kahe esimese V.S. Osnovini poolt toodud tunnusega nõustuvad suuremalt jaolt kõik nõukogude riigiõigusteadlased - J.V. Umanski, S.S. Kravtšuk jt. See on loogiline käsitus, mille sisu saime selgeks juba riigiõiguse objekti analüüsi korral.

Erinevaid seisukohti on väljendatud seoses riigiõigusnormi struktuuri käsitlemisega. V.S. Osnovini seisukohta

toetab ka J. V. Umanski, kes väidab peab oma 1970.a.riigiõiguse õpikus riigiõiguse normile iseloomulikuks just seda, et tal pole sanktsiooni (9; 6).

Riigiõigusnormi struktuuri õigeks analüüsiks peame lähtuma eelkõige üldteoreetilisest õpetusest õigusnormi struktuurist. Üldalused, millega nõustuvad ka enamik nõukogude teoreetikuid, on ära toodud A. F. Šebanovi poolt järgmiselt. Ta märgib, et iga õigusnorm peab vastama järgmistele küsimustele:

- 1) missugustel tingimustel peab antud normi kohaldama;
- 2) missugust käitumist nõutakse antud normiga reguleeritavast suhtest osavõtjatelt;
- 3) missugused on tagajärjed isiku suhtes, kes rikkus antud õigusnormi (27; 26-27).

Sellest lähtudes saab lahutada õigusnormi 3 elemendiks:

- 1) hüpotees - näitab ära millal tuleb norm kohaldamisele;
- 2) dispositioon - käitumisreegel ise, mis määrab ära vastastikuse seose osavõtjate õiguspädevuse ja juriidiliste kohustuste vahel ning riigi suhtumise sellesse;
- 3) sanktsioon - viide sellele, mis teha isikutega, kes pole täitnud õigusnormi nõudeid.

Siit järeldub, et iga õigusnormi võib ette kujutada järgmiselt: kui ilmnevad teatud tingimused (hüpotees), siis üks pool reguleeritavast suhtest osavõtjaist võib sooritada teatud tegusid ja nõuda teiselt poolelt samuti teatud tegusid, mida teine pool on kohustatud tegema (disposit-

sioon); juhul, kui kohustatud pool ei teosta neid kohustusi, siis teha ootavad teatavad tagajärjed (27; 33).

Seega õigusnormi struktuur peaks eeldama siiski 3 elementi. Aga tõepoolest pole ju paljudes riigiõiguslikes normides 3-älemendiline struktuur selgelt eristatav. Siin peab lähtuma seisukohast, et 3-älemendiline struktuur on põhimõtteline, selles peitub õigusnormi olemus. Alati ei pea aga kõik need 3 elementi sõna-sõnalt kirjas olema. See muudaks meie seadusandluse ja õiguse allikad ääretult kohmakaks. Peab aga jõudma järelduseni, et käitusmisreegel, mille korral pole mõeldav 3-älemendiline struktuur, pole vaadeldav õigusnormina. See võib-olla mingi soovitus, ettekirjutus. Oleks aga vale mõelda, et konstitutsioonilised normid polegi õigusnormid. Neil on kõik õigusnormidele vajalikud tunnused - riigi poolt kehtestatud, üldkohustuslikud, tagatakse riigi poolt jne., järelikult peab olema võimalik ka eristada 3-älemendilist struktuuri.

Mis puutub dispositsiooni, siis selle olemasolu on selge. Hüpoteesi küsimuses tuleb lähtuda P. E. Nedbailo seisukohast, mille kohaselt "... hüpotees väljendab õigusnormi suhet eluliste faktidega, sellest tuleneb ka kogu hüpoteesi tähtsus õigusnormile, ilma milleta viimane kaotaks oma mõtte" (21; 53). On selge, et inimeste käitumist saab kindlaks määrata mingite eluliste faktide põhjal. Hüpotees ei peagi kusagil kirjas olema, see tuleheb elust, ühiskondlikest suhetest. Ei saaks ju näiteks konstitutsioon kindlaks määrata Nõukogude riigi majanduslikku ja poliitilist

alust, kui poleks nõukogude ühiskonda, Nõukogude riiki. Kõike seda pole aga mõtet ju kirja konstitutsiooni panna!

Mis puutub sanktsiooni, siis tuleb kõigepealt nõustuda A. F. Sebanoviga, kes märgib et ... poliitilised ja õiguslikud alused peavad olema kohustuslikud kõigile NSVL kodanikele" (27; 12). On selge, et kehtestades konstitutsiooni, riik ka kaitseb selles toodud printsiipe. Konstitutsioonilised normid on aluseks kogu nõukogude õigusele. Kõigi nõukogude õigusharude normide sanktsioonid kaitsevad ühtlasi ka konstitutsioonilisi norme, on neile kaudseteks sanktsioonideks. Konstitutsiooni ei saa suhtuda nii, et ükskõik, kas seda arvestada või mitte. Sanktsiooni puudumise tunnistamine aga eeldaks sellist suhtumist.

Teiste riigiõiguslike normide korral probleem nii teravalt ei tõusetu nagu konstitutsiooniliste normide puhul.

Seega võib konstateerida, et kõik nõukogude riigiõiguslikud normid, nagu ka kõik õigusnormid üldse, koosnevad 3 struktuuri elemendist, mis on järjekordseks tõenduseks nõukogude õigussüsteemi ühtsusest.

Kuna riigiõigusnormide mõju tagajärjel ühiskondlikele suhetele tekkinud riigiõigussuhted on aluseks teiste õigusharude suhetele, järelikult siis ka riigiõigusnormid on aluseks teistele normidele. Riigi õigusnormi lähemaks iseloomustamiseks toome ka ära nende liigituse S. S. Kravtšuki seisukohtade baasil.

1. Sisu järgi jagunevad normideks, mis

- a) kindlustavad ühiskondlikku korda reguleerivaid suhteid;
- b) kindlustavad riiklikku korda reguleerivaid suhteid;
- c) kindlustavad kodanike õiguslikku alust reguleerivaid ühiskondlikke suhteid;
- d) kindlustavad riigiorganite süsteemi reguleerivaid suhteid.

2. Neis sisalduva ettekirjutise iseloomu järgi jagunevad:

- a) õigustavad - vastavad kompetentsid jne.;
- b) kohustavad - kt. riigiorganite ja kodanike kohustused;
- c) keelavad - nt. keeld muuta territooriumi ilma vastava nõusolekuta.

3. Määratluse astme järgi:

- a) imperatiivsed;
- b) dispositiivsed.

4. Kehtestamise territooriumi järgi:

- a) liidulised;
- b) liiduvabariiklikud ja autonoomsete vabariikide ulatuses;
- c) kohalikud.

5. Väljendusvormi e. allikate järgi:

- a) konstitutsioonilised;
- b) seadusandlikud (8; 8-9).

Teatud probleem on kerkinud just seoses allikate käsitlemisega. V.S. Osnovin toob ära järgmised riigiõiguse allikad:

- a) konstitutsioonid;
- b) seadused;
- c) mõned ÜN seadlused;
- d) MN ja KK ühismäärused;
- e) mõningad kohalike nõukogude otsused (6; 28).

Üldjoontes võib tooduga nõustuda. V. F. Kotok peab riigiõiguslikuks aktideks ka ministrite käskkirju ja instruksioone, kohalike a/ü komiteede ja TSN TK-de akte jne. (27; 29). Tuleb siiski asuda V.S. Osnovini positsioonile, mille kohaselt V. G. Kotoki poolt toodud aktid pole mitte riigiõiguse allikad, vaid lihtsalt täitev-korraldavad aktid (6; 10).

Tuleb nõustuda J. N. Umanski väitega selle kohta, et riigiõigusnormidele on iseloomulik konstitutsiooniline kindlustusmeetod (9; 6).

See on ka loomulik, lähtudes riigiõiguse üldistest iseloomust.

Riigiõiguslike normide peamiseks realiseerimise teeks ehk vormiks on nende järgimine neist kinni pidades. Riigiõiguslikud normid realiseeritakse 2 vormis:

- 1) vahetult õigussuhete kaudu;
- 2) väljaspool õigussuhteid.

Realiseerimisele õigussuhete kaudu on iseloomulik, et

see eeldab kaht või enamast subjekti, kes on omavahel seotud subjektiivsete õiguste ja juriidiliste kohustustega, samuti on vajalik ühe poole aktiivne tegevus. Väljaspool õigussuhet realiseerumisele on iseloomulik passiivne hoidumine mingist tegevusest.

Nõukogude riigiõigusnormid moodustavad kindla süsteemi. Sellesse süsteemi kuuluvad:

1) normid, mis väljendavad ja kinnistavad sotsialistliku ühiskonna üldiseid jooni;

a) kindlustavad ühiskonna sotsiaal-majanduslikku struktuuri,

b) formuleerivad printsiibid mis iseloomustavad selle olemust,

c) kindlustavad riikliku organisatsiooni sisu ja vormi,

d) fikseerivad ühiskondlike organisatsioonide ja NLKP osa,

e) näitavad teed arengul sotsialismilt kommunismile,

f) loovad rahva suveräänsuse ja selle vormid;

2) normid, mis kindlustavad kodanike õiguslikku seisundit NSVL-s:

a) loovad nõukogude kodakondsuse,

b) kindlustavad kodanike põhiõigused ja kohustused ning nende garantiid;

3) normid, mis kindlustavad NSVL, liidu- ja autonoomsete vabariikide rahvuslik-territoriaalset organisatsiooni:

a) loovad NSVL koosseisu,

b) kindlustavad NSVS-us ühinemise printsiipe,

c) loovad NSVL ja tema erinevate osade suveräniteedi;

4) normid, mis kindlustavad riigiorganite süsteemi, nende tähendust ja liike riigis, mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide juriidilisi vorme, samuti valimisi jne.

5) vormid mis kindlustavad ühiskondlike organisatsioonide süsteemi ja õigusliku seisundi alused.

Toodud süsteem põhines peamiselt V.S.Osnovini seisukohetadel (6; 15).

1. Kogu nõukogu rahvas, kol on õigus erivõim - järele kontrollida. Meil ei ole antagonistlike vastolusid ja nimelt sellepärast võibki rahvas teavitada ja nõududa ühise riigiõigusliku subjektina. Erinevad seisukohad selles, et ühtne rahvas, see on suverään. Üha tunduvalt teostub te riigi kaudu:

a) rahvas ise valib nõukogud, mis on riigi poliitiliseks aluseks, ning kontrollib nende tegevust.

b) riiklik võim on üldrahalik võim;

c) rahvas võtab ise osa riigi põhiseaduse väljatöötamisest;

d) rahval on õigus nõuda hüvesid enda riiki pakub sotsialistlik kord;

e) rahval on referendumi õigus.

Nõukogude riigi korral võetud julgelt välja, et riik on koostanud oma riigisõltumuse, et riik valipeb rahvasi.

2. NSVL, liidri ja rahvavalitsuse tegevus:

4. Riigiõigussuhte subjektid.

Riigiõigussuhte subjektide määratlemise vallas on nõukogude autorid võrdlemisi üksmeelsetel seisukohtadel. Seepärast ei ole vajalik probleemide eriliselt sügav analüüs. Piisab vaid üldiste määratluste esitamisest. Kasutame peamiselt S.S. Kravtšuki, V.S. Osnovini ja J. F. Umanski poolt antud iseloomustusi. Nõukogude riigiõigussuhte subjektid on järgmised:

1. Kogu nõukogude rahvas, kel on ühine eesmärk - jääda kommunismile. Meil ei ole antagonistlikke vastuolusid ja nimelt sellepärast võibki rahvast tervikuna vaadelda ühtse riigiõigusliku subjektina. Erinevad seisukohad selles, et ühtne rahvas, see on suverään. Oma tahte teostab ta riigi kaudu:

- a) rahvas ise valib nõukogud, mis on riigi poliitiliseks aluseks, ning kontrollib nende tegevust;
- b) riiklik omand on üldrahvalik omand;
- c) rahvas võtab ise osa riigi põhiseaduse väljatöötamisest;
- d) rahval on õigus kõiki hüvesid anda mida pakub sotsialistlik kord;
- e) rahval onreferendumite õigus.

Nõukogude riigi korral võib julgelt väita, et riik on kaotanud oma klassiolemuse, et riik tuleneb rahvast.

2. NSVL, liidu- ja autonoomsed vabariigid:

- a) omavad oma territooriumi;
- b) on oma riigivõimu organid;
- c) nende õiguslik staatus on väljendatud nende konstitutsioonides;
- d) omavad õigust õiguslikule tegevusele oma pädevuses.

3. Nõukogude kodanikud, kõik riigiõigussuhted, milledest kodanikud osa võtavad, jagunevad 2 gruppi:

- a) harilikud õigussuhted;
- b) õiguslik seisund.

Kodaniku riigiõiguse subjektiks oleme aluseks on vajalikud tema õigus ja teovõime.

4. Rähvuslik-riiklikud üksused.

5. Administratiiv-territoriaalsed üksused.

Siin on tekkinud teatud lahkavamisi nende üksuste subjektiks olemi kohta. Osad autorid eitavad seda. Õigem on siiski neid üksusi riigiõigussuhte subjektideks lugeda, kuna neil on rida iseäsisvaid õigusi, millede põhjal nad saavad erineda iseseisvate õigussuhete pooltena.

6. Riigiorganid.

- a) iga riigiorgan omab oma kompetentsi, mis on antud kõrgema organi poolt,
- b) on õigus vastu võtta juriidilisi akte;
- c) omab õigust riiklikule kaitsele, kui on rikutud ükskõik millist tema huvi,
- d) peab alluma oma tegevuses mada seadusele ja kõrgemal-seisvatele organitele.

7. Ühiskondlikud organisatsioonid

- a) nad võivad ühineda liitudeks;
- b) esitada oma ettepanekuid riiklikele organisatsioonidele;
- c) on sotsialistliku omandi subjektideks;
- d) on õigus üles seada igasuguseid kandidaate ja nende ärakutsumise küsimust.

Pidevalt suureneb NLKP osa.

8. Üldkoosolekud, rahvasaadikud.

Riigiõigussuhte subjektid, olles astunud riigiõiguslike normidega reguleeritavatesse suhetesse, suhetesse mis ühiskondlikest suhetest on kujunenud riigiõigussuheteks, määravad oma tegevusega ära ka riigiõigussuhte subjektiivse külje.

5. Sotsialistlik riigiõigussuhe.

Kuna õigussuhtest üldse, riigiõiguse objektist ja subjektist ning riigiõiguslikust normidest on eelpool põgus ülevaade juba antud, peaks olema ka võrdlemisi selge ülevaade riigiõigussuhteist endast. Saabki ju riigiõigussuhet iseloomustada eelkõige objekti, subjektide ning riigiõigusnormide kaudu. Kuna nende komponentide eraldi defineerimine ei ole enam vajalik, võib öelda, et riigiõigussuhe on subjektide vaheline ühiskondlik suhe, mis on reguleeritud riigiõiguslike normidega.

See tähendab, et ühiskondlikud suhted, mida reguleeritakse riigiõigusnormidega, saavad riigiõiguslikuks suheteks (S; 11)

Nii nagu kõik õigussuhted, on ka riigiõigussuhted oma olemuselt ühiskondlikud suhted.

Nad tekivad:

a) riigiõigusnormi *mõjul* ühiskondlikele suhetele, b) normi realiseerimise tagajärjel võivad tekkida uued suhted.

Riigiõigussuhted haaravad kõiki põhilisi inimtegevuse sfääre, tootmist, kultuuri jne.

Nõukogude riigiõigussuhted kujutavad endast erilist õigussuhete gruppi, mis, omades erilisi jooni, erinevad teistest õigussuhetest.

Nende eriliste joonte kohta on nõukogude juriidilises kirjanduses avaldatud vastuolulisi ja erinevaid seisukohti.

A.F. Denissov ja M.F. Kiritšenko peavad oluliseks erisuseks seda, et need suhted tekkivad riikliku võimu teostamisel riigis (28; 5). V.F. Kotok arvates on eluliseks erisuseks see, et riigiõigussuhted iseloomustavad olulisi jooni riikliku ja ühiskondliku korra osas.

A.I. Lepjoskini seisukoht on, et iseloomulik on see, et riigiõigussuhted tekivad nõukogude tegevuse tagajärjel, elanike osavõtu tagajärjel riikliku võimu teostamisest (25; 32-34)

Need toodud seisukohad ei ole küll iseenesest valed, küll aga on lähenetud küsimusele valest aspektist.

Tuleb lähtuda marksismi printsiibist, mille kohaselt õigussuhted ei saa olla midagi enesest tulenevat, nad tulenevad materiaalse elu suhetest.

Ka riigiõigussuhete eripäraseid tuleb otsida mitte riigiõigussuhetest endist, vaid eelkõige neid ühiskondlikes suhetes, mis on riigiõiguse reguleerimise objektiks. (objekti erisusi me aga juba vaatlesime eelpool)

Lähtudes riigiõiguse reguleerimise objektist, ühiskondlikest suhetest, võib eristada kahte põhilist riigiõigussuhete gruppi:

1) suhted, mis o tulenevad sellest, et riigiõigus reguleerib üldisi printsiipe ja ühiskonna olemust;

2) suhted, mis tulenevad sellest, et riigiõigus reguleerib riigiorganite tegevust.

Nõustudes V.S. Osnavini sellekohase seisukohaga, eksisteerib järelilikult kahesuguseid riigiõigussuhteid:

- a) õigusliku seisundi suhted;
- b) nn. isiklikud õigussuhted.

Lähtutes samuti reguleeritavatest ühiskondlikest suhetest, võib välja tuua rea riigiõigussuhte eripärasid:

1) nende eriline juriidiline sisu, mis seisneb selles, et subjektide õigused ja kohustused esinevad kahes liigis: sellised mis reguleeritakse vahetult antud suhetes; ja sellised õigused ning kohustused, mis realiseeritakse õigussuhetes, mis tekivad riigiõiguslike normide alusel ja mis konkretiseerivad neid õigusi ja kohustusi,

2) need vormid, mis väljendavad õiguslikku seisundit, omavad juhtivat osa kõigu teiste õigussuhete suhtes, kuna neis väljendub rahva suveräänsus, kodanike õiguslik staatus jne. Sellepärast nende õigussuhete sisu leiab oma väljenduse ja edasiarengu suhtes, milliseid reguleeritakse teiste õigusharudega;

3) riigiõigussuhete ring on eriline.

Eespool me märkisime, et inimeste käitumine toimub ühiskondlike suhete raames. Ühiskondlikud suhted tulenevad objektiivselt materiaalse elu tingimustest. Õigussuhe on aga üks ühiskondliku suhte liike, ühiskondlik suhe, mis on reguleeritud õigusega. Riigiõigussuhte olemus peitab selles,

et ta reguleerib peamisi ühiskondlikke suhteid, suhteid millede raames tekib palju uusi suhteid, millede raames toimub inimeste käitumine. Kõik teised õigusharud reguleerivad oma normidega suhteid, mis tulenevad peamistest ühiskondlikest suhetest, reguleerides sama ajal tagasimõjuna kogu ühiskondlike suhete kogumit. See kogum on aga õiguslikult ära määratud riigiõiguse poolt, materiaalselt muidugi ühiskondliku tootmisviisi poolt.

Seega võime teha kokkuvõtte, et ühiskondlikud suhted oma alaastmes on ära määratud materiaalselt ühiskondlikmajandusliku formatsiooniga, juriidiliselt aga riigi poolt kehtestatud riigiõigusega. Materiaalsetest suhetest tuleb omakorda ühiskondlike suhete paljusus, riigiõigus aga määrab ära õigusnormide olemuse nende paljususes.

Ilma materiaalse tootmiseta väljaspool seda ei saa tekkida ühiskondlikke suhteid, ilma riigiõigusega, tema poolt kehtestatud juriidilise baasita ei saa tekkida kindlat õigussüsteemi, õiguskorda.

Ka riigiõigussuhted saab klassifitseerida väga mitmesugustel alustel. Vaatleme alljärgnevalt teatavas mõttes kombineeritud käsitlust, lähtudes J. N. Umanski ja V. S. Osnovini seisukohtadest.

1. Õigussuhte sihilise eesmärgi poolest jagunevad riigiõigussuhted:

- a) õigustloovateks;
- b) õigustkaitsevateks.

2. Sisu järgi jagunevad riigiõigussuhted;

a) materiaaleteks - tekivad materiaalse vormide realiseerimisel;

b) protsessuaalseteks - analoogiliselt eelmisega.

3. Vormi järgi jagunevad riigiõigussuhted:

a) konkreetsed suhted;

b) suhe - seisund.

4. Kehtivuse aja järgi:

a) tähtajalised;

b) tähtajatud.

5. Subjektide järgi:

a) suhted, millede üheks pooleks on rahvas - suverään, kui tervik, teiseks pooleks aga riigiorganid;

b) suhted, millede üheks pooleks on kodanikud, teiseks pooleks riigiorgan;

c) suhted, mis tekivad rahvuslik-riikliku korralduse baasil - NSVL ja liiduvabariigi või autonoomse vabariigi vahel, liiduvabariikide vahel, liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi vahel, suhted, millede poolteks on rahvuslik riiklikud ning administratiiv - territoriaalsed ühikud;

d) suhted, millede poolteks on Nõukogude riigiorganid, kodanikud ja ühiskondlikud organisatsioonid - suhted riigiorganite vahel, riigivõimuorganite ja riigivalitsemise organite vahel, ja riigivõimu organite suhted teiste riigiorganitega (nt. kohus ja prokuratuur), riigiorganite suhted kodanikega, ühiskondlike organisatsioonidega, rahva-

saadikute suhted riigiorganite ja tööliste kollektiividega (9; 11-12 ja 6; 18-19)

See liigitus ei võimalda näidata riigiõigussuhte täit olemust, küll aga annab küllaldase ülevaate suhete erinevatest liikidest.

Olles põgusalt vaadelnud ühiskondlikku suhet ja riigiõigussuhet, viimase tekkemehhanismi, tulenemist esimesest, riigiõigussuhte osa õigussuhete süsteemis, võib väita, et riigiõigus on aluseks ning vahendiks mille baasil ning kaasabil saab toimuda ühiskondlike suhete õiguslik reguleerimine.

Ühiskondlikku suhet tuleb vaadelda kui objektiivselt eksisteerivat vormi, mille sisu määravad inimesed oma tahetelise käitumisega.

Riigiõigus reguleerib kõige üldisemalt seda vormi määrab ära tema juriidilise sisu, mida konkretiseeritakse kõigi teiste õigusharude normide kogumiga.

LÕPPSÕNA

Ühiskonnale on omane pidev ajalooline progress, areng. Käesolevale ajastule on kõige iseloomulikumaks, meie ühiskonda kõige enam iseloomustavamaks, kommunismi laiahaardeline ülesehitamine. See eeldab aga tootlike jõudude ning ühiskondlike suhete kiiret arengut. Ühiskondlikud suhted ei tohi oma arengus tootlikest jõududest maha jääda. Samas tempos peab arenema ka ühiskondlike suhete õiguslik reguleerimine. Viimane ei tohi saada piduriks ühiskonna üldisele arengule. Õigus peab vastama ühiskonna nõuetele.

Õigussüsteemi alused määratakse ära riigiõigusega, järelkult õiguslik progress eeldab kõigepealt riigiõiguse progressi, riigiõiguslike suhete moderniseerimine on ühiskondlike ja õiguslike suhete moderniseerimise aluseks.

Käesoleval ajal on riigiõiguslike normide vallas kõige iseloomulikum järgmine:

1) üha enam sulavad riigijuhtimise formatsioonid ühte omavalitsuse funktsioonidega, töörahva massid hakkavad üha rohkem osa võtma riigiõigusnormide loomisest ja realiseerimisest;

2) ühiskondlike suhete osas toimub õigusnormide ja moraalinormide ühtesulamine;

3) õigusnormid muutuvad üha enam üldisemateks (6; 8-9).

Marxism-leninism õpetab, et riik ja õigus on ajalooli-

sed kategooriad, on ajatissed nähtused.

Riik muutub üldrahvalikuks, tema olemus kaob, kaob ka mõiste "riik" senine tähendus. Ühes sellega lakkavad eksisteerimast õigusnormid, nad suluvad ühte teiste sotsiaalsete normidega. Selle tagajärjel kaovad ka õigussuhted, ühiskonnas, milles pole enam riiki, eksisteerivad kommunistliku kooselu suhted, mis on reguleeritud eetilismoraalsete kommunistliku ühiselu reeglitega.

5. В. П. Акимович, Советский социализм и право, Москва, 1963.
6. В. С. Овчинин, Учение марксизма-ленинизма о праве и государстве, Ленинград, Наука, 1963.
7. В. С. Овчинин, Нормы советского социалистического права, Ленинград, 1963.
8. "Государственное право СССР", под ред. С. С. Ковалева, Ленинград, 1967.
9. В. П. Уманский, Советское государственное право, Москва, 1970.
10. В. И. Ленин, Речь 1919.
11. В. И. Ленин, Речь 1920.
12. Философия лекция, Таш., 1967.
13. А. Спиркин, Марксистская философия Курска, Таш., 1966.
14. О. Б. Шаагалиев, Лекция по философии, Таш., 1967.
15. С. Пичханов, Лекция по философии, Таш., 1966.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Л.С. Явиг, Право и общественные отношения, Москва, 1971
2. Л.С. Явиг, Советское право - регулятор общественных отношений в СССР, Сталинбад, 1957.
3. Л.С. Явиг, Советское право - регулятор общественных отношений в СССР, Автореферат Ленинград, 1960.
4. Б.В. Шейндлин, Сущность советского права, Ленинград, 1953.
5. Н.Г. Александров, Сущность социалистического государства и право, Москва, 1969.
6. В.С. Основин, Советские государственно-правовые нормы и отношения, Автореферат, Москва, 1965.
7. В.С. Основин, Нормы советского государственного права, Москва, 1963.
8. "Государственное право СССР", изд. ред. С.С.Кравидка, Москва, 1967.
9. Я.Н. Уманский, Советское государственное право, Москва, 1970.
10. V.I. Lenin, Teosed 1 kd.
11. V.I. Lenin, Teosed 33.kd.
12. Filosoofia leksikon, Tln., 1969.
13. A. Spirkin, Marksistliku filosoofia kursus, Tln. 1968
14. O.P. Tuganinov, Isiksus ja ühiskond, Tln., 1967.
15. G. Plehhanov, Isiksuse osa ajaloos, Tln., 1946.

16. Философическая энциклопедия.
17. К. Marx, F. Engels, Valitud teosed, II k. Tln." (1960.
18. V.I. Lenin, Teosed, 38 kd.
19. В. Кнапп, По певоду дискуссии о системе права, "Государство и право", 1957, № 5.
20. М.Л. Ребане, О системе советского социалистическые права, "Советское государство и право", 1958, № 1.
21. П.Е. Недбайло, Советские социалистические правовые нормы, Львов, 1959.
22. О.С. Иоффе, Очерки по граждaнскому праву" Москва, 1966.
23. "Law and the Modern Mind", London, 1944.
24. О. Ф. Коток, О предмете советского государственного права, "Вопросы советского государственного права", Изд. СССР 1955.
25. А.И. Лепёшкин, Курс советского государственного права, I, Москва, 1966.
26. О.С. Иоффе и М. Д. Шаргородский, Вопросы теории права, Москва, 1961.
27. А.Ф. Шибанов, Нормы советского социалистического права, "Лекция, про на юридическом факультете, Изд. МГУ, 1956.
28. А. Ф. Денисов, М.Ф. Кириченко, Советское государствои право, Москва, 1957.